

הַלְבוּת יוֹם הַכַּפּוּרִים סִימָן תַּרְטוּז

תַּרְטוּז הַקְטָנִים מִתִּי יַתְחִילוּ לְהַתְעַנּוֹת, וְבוֹ ב' סְעִיפִים:

עט באר הגולה

א *התינוקות (א) מתירים בכל אלו, (ב) חוץ מנעילת הסנדל, שאין חוששין פליקף אם לא ינעלו: הגה ומתקן (ג) לומר לעובר-חובכים (ה) לרחצו ולסוכו, אבל להאכילם אפלו בידים שרי (טו): **ב** בקטן (ד) תפריא בן תשע שנים שלמות וכן עשר שנים שלמות (ה) מחנכין אותו לשעות. גיפצד, היה רגיל לאכל בשתי שעות ביום מאכילין אותו בשלש, היה רגיל לאכל בשלש מאכילין אותו בארבע, לפי כח הן מוסיפין לענות אותו בשעות (ו) (והוא הדין לקטנה הבריאה) (טו). (ז) בן אחת-עשרה, בין זכר בין נקבה, מתעניין ומשלימין מדברי סופרים כדי לחנכו במצות: הגה (ח) ויש אומרים (ט) שאינו צריך להשלים מדבריו כלל (י) וא"ו והממ"י בשם הג"ג ורוקח ורא"ם, (ט) ויש לסמוך עליהו *בנער שהוא פחוש ואינו חזק להתענות (תה"ד סימן קנה). *וכך מקום שמחנכין אותו באכילה, כן (י) מחנכין אותו ברחיצה וסיכה (טו). **ה** בת שתיים-עשרה ויום אחד וכן שלש-עשרה ויום אחד שהביאו שתי שערות, הרי הם בגדולים לכל מצות ומשלימים מן התורה, אבל אם לא הביאו שתי שערות, עדין קטנים הם ואינו משלימין (יא) אלא מדברי סופרים. הגה (יב) ואפלו הוא רך וכחוש צריך להשלים, (יג) דמישינן שמא נשרו השערות (תה"ד סימן קנה). יקטן שהוא

א בריקא יוקא ע"ח
ב משנה שם פי"ג
ובדמיון לה רב
חזקא ורב נחמן
ג בריקא שם ד רב
הנא רב נחמן שם
ז רבי יוחנן שם
ה"ר ר' ורמב"ם בבבא
ב שם ר' רמב"ם שם
התלבו

באר היטב

מדקדקין בזמן הזה להתענות תינוק בשנת י"ב, משום דהכל לומדים ונהי כחולים; ועוד, דסקמא חשיבי חולים, כ"ח:

באר הלכה

* בנער שהוא פחוש וכו'. עין משנה ברוח מה שכתבנו אלא-אם-כן יודע שהוא בריא וכו'. ובתשובת מנחם ענינה סימן ק"א מצד זהירות לעקר דעת איש-אומרים, משום דכמה גדולי ראשונים סוברים כן: * וכל מקום שמחנכין אותו וכו'. עין בבאור הג"א שהביא שהר"ן חולק על זה, אבל אנכי מצאתי בדברי הטור גם בעשור ובשפלי-הלכת ובמאירי, וברואי התקמא כותיהו:

משנה ברורה

א (א) מתירים בכל אלו. ברחיצה וסיכה ואכילה ושתייה, שלא נדרו על הקטנים⁽¹⁾. ומתקן לגדול להאכילו ולהשקותו⁽²⁾ ולסוכו ולרחצו⁽³⁾, (ב) ודוקא רחיצה בעונן, אבל לא ירחצנו בחמין כל גופו אפלו החתום מבעוד יום⁽⁴⁾, שהרחיצה בחמין אינה אסורה משום מצות ענוי בלבד, שהרי גם בכל שבתות השנה אסור לרחוץ בחמין⁽⁵⁾; (ב) חוץ מנעילת הסנדל, שאין חוששין פליקף וכו'.

רוצה לומר, שאין זה ענוי לקטן אם לא ינעלו⁽⁶⁾ וילאפוקי אכילה ושתייה ורחיצה וסיכה, (ג) שהם מועילים לגדול התינוק, שכן היה המנהג בזמננו. ואם הקטן נועל מבעצמו אם צריך למחות בידו, נחבאר בירו, ולהאפוקי אכילה ושתייה ורחיצה וסיכה, (ד) וכתבו האחרונים, דעכשו שאין נוהגין לרחוץ ולסוף את הקטן בכל יום⁽⁷⁾ ואין מגיעת הרחיצה והסיכה נחשבת לו לענוי כלל, אין לרחצו ולסוכו ביום-הכפורים⁽⁸⁾ (ה) אפלו על-ידי עכ"ם: **ב** (ד) הבריא בן תשע שנים שלמות. הינו שנשלים התשע שנים קדם יום-הכפורים. ומה שכתב 'יבן עשר' וכו' פרושו, (ו) בכחוש מן עשר ומעלה: (ה) מחנכין⁽⁹⁾. הינו שאין מניחין לו לאכל כפי הרגלו בחל, ובקמס"ם. ומצות חנוף לא שוף אלא באב ולא באחר⁽¹⁰⁾, (ו) ולכמה פוסקים גם באם ליכא חיובא דחנוף⁽¹¹⁾ (אם לא למצוה בעלמא), (ח) מיהו, יש פוסקים שכתבו דאיכא חיוב חנוף גם באם. (ט) וכתב המגן-אברום, דלקפות לו אכל בידים אסור לכלי עלמא אף לאתריני, כמו שאר דבר-אסורי⁽¹²⁾ שאסור להאכילו לכלי עלמא⁽¹³⁾; (י) והוא הדין לקטנה הבריאה. רוצה לומר, דאף דלענין חיובא דאורייתא בבת הוא שנה אחת מקדם, גדלקמה, אפלו הכי לענין חנוף שעות וכן לענין השלמה לא רצו חכמים להחמיר שיהיה באשה גם-כן שנה יתיר מבאיש, אלא השוו מדייתיהם ואמרו דבריה חנוף שעות הוא ממשע שנים ומעלה ולקחושה מעשרה שנים ומעלה: (יא) בן זכר בין נקבה וכו'. והבא לא זכר התנאי שיהיה בריא, דלענין השלמה אין לחלק בזה, אם לא שחנצו הוא חולה ויכול לבוא לידי סכנה: (ח) ויש אומרים שאין צריך להשלים וכו'. אבל חנוף לשעות צריך בין בנער פחוש ובין בנער בריא, (י) וכפי השעור שזכר בריש הסעיף: (ט) ויש לסמוך עליהו בנער שהוא פחוש וכו'. אבל בנער בריא אין לסמוך להקל. ומה שאין מדקדקין בזמן הזה להתענות שום תינוק בשנת שתיים-עשרה, משום דבזמן הזה נרדה חלשה לעולם ומן הסתם כל קטן אינו נחשב כבריא לזה, (יא) אלא-אם-כן יודע שהוא בריא וזקן לסבל. ומדברי האלהי רבה משמע דאפלו בשנת שלש-עשרה אין נוהגין להתענות⁽¹⁴⁾ כל זמן שלא השלים שנת שלש-עשרה: (י) מחנכין אותו ברחיצה וסיכה. הינו שלא לרחוץ ולסוף כלל, דלא שוף בזה חנוף לשעות [מט"א]: (יא) אלא מדברי סופרים. והא דלא חישנן שהביאו שתי שערות בזמנו ונשרו מיון שקבא לכלל שנים, ויש בזה חששא דאורייתא⁽¹⁵⁾; (יג) תרצו הפוסקים, דמגרי שנשלים י"ג שנים שלו ביום-הכפורים גופא⁽¹⁶⁾ ובדקו אותו כלי יומא ולא הביא סימנים: (יב) ואפלו הוא רך וכחוש. רוצה לומר, דאף שהקל הרמ"א לעיל בנער שהוא פחוש, הינו לענין השלמה שאינו אלא תקנתא דרבנן, מה שאין פן הקא (יג) דאיכא חששא דאורייתא דשמא הביא שתי שערות ונשרו. ולא קאי אדברי המחבר, אלא מלתא באנפי נפשה היא, דהוא מגרי שנשלים י"ג שנה קדם יום-הכפורים, או אפלו ביום-הכפורים אלא שלא בקדוהו כלי יומא, וחישינן שמא נשרו קדם הבריאה: (יג) דמישינן שמא נשרו. ודוקא ביום-הכפורים

שער הענין

(א) מגן-אברום ומאמר מרדכי, ובג"ה מהג"א שהספיקים גם-כן לזה: (ב) אגרא: (א) תנתה מימוני בשם רבנו יהודא, וכן הוא בטור: (ג) מגן-אברום בשם הלבוש ושי"א: (ד) לבוש: (ו) פוסקים: (ז) עין מגן-אברום בשם תוספות, ועין בחקרי-לב סימן ע שהביא עוד כמה פוסקים שסוכרין כן: (ח) עין חקרי-לב בשם הרשב"א ומאיר דיקמא, ועין עוד שם שהקריף להביא סוכרין גם לשיטה זו: (ט) והעמיקו האלהי רבה ושי"א. ועין בחקרי-לב סימן קח שפולס בענין זה. ולענין דעתי אין דבר המגן-אברום מכרחין, דלא שוף לומר כן אלא באסור גמור בין דאורייתא ובין דרבנן, כגון בכך י"א וי"ב דמרבנן על-פלי-קנים צריך להתענות ולהשלים, ולא כן הכא שאין בזה אסור כלל לקטן, ואדברהי הלא מחיב להאכילו לאמר ג' שעות על-פלי-קנים, ומוכח דאין שוף על אכילתו שם אסור, רק הוא מצוה על אביו לתנוו במצות, ובמקום שאין מצות חנוף כגון באחרים, אפשו רבם כפי לה ליכא אסורא. וכן מצאתי כעין סברא זו ברבנו מנחם לחלק בין חנוף דהשלמה שהוא עצם האסור לחנוף לשעות שאינה כ"א מצוה בעלמא על האב, עין שם באר⁽¹⁶⁾: (י) דאף דלפי הרצה שנה נקטס להלכה כדעת רבי יוחנן וישפנה הדין גם לענין חנוף, לא באר זה הרב לפי שלא פסק בדעה זו רק לענין השלמה (הג"א ושאר אחרונים). ועין ש"ת⁽¹⁷⁾: (יא) עין בבאור הלכה: (יב) עין בירי-יוסף: (יג) הג"א ושי"א:

הלכות יום הכפורים סימן תרטז

ביאורים ומוספים

סימן תרטז

הקטנים מתי יתחילו להתענות

[משנ"ב ס"ק א]

על הקטנים⁽¹⁾ וכו', להאכילו ולהשקות⁽²⁾ ולסוכו ולרְחֵצוּ⁽³⁾ וכו', אֶפְלוּ הוֹחֲמוּ מִקְעוּד יוֹם⁽⁴⁾ וכו', אָסוּר לְרַחֵץ בְּחֵמִין⁽⁵⁾.

1) ולענין קטנים שאוכלים ביום כיפור, האם צריכים לקדש קדם אכילתם, וכן בברכת המזון האם צריכים להזכיר את היום טוב [ואת השבת, כשחל בשבת], ראה מה שכתב לקמן (סי' תריח ס"ק כח-כט).

2) משמע מסתימת דבריו, שמותר להאכיל את הקטן ביום כיפור גם מה שאין נצרך לחיותו של הקטן, ואינו אסור משום 'ספיה', וכן מבואר מדברי השעה"צ להלן (ס"ק ט) שכשאין דין חינוך על הקטנים אף אין אסור 'ספיה' להאכילם בידיים [ורק דן שם על השעות שיש בהן חינוך על הקטנים, האם בהן יש אסור 'ספיה'], וראה בשו"ת מחזה אליהו (סי' פג-פד) שהוכיח כן מהרבה ראשונים ואחרונים, ושלא כמו שכתב המנחת חינוך (מצוה שיג ס"ק י יוח) שאסור להאכיל את הקטן מה שלא נצרך לחיותו, כמו לגבי שאר אסורים שהתבאר בשו"ע לעיל (סי' שמג ס"א) שאסור לגדול לספות אסור לקטן [וראה עוד מה שכתבנו בביה"ל לעיל (סי' תריא ס"א ד"ה כל)].

וטעם הדבר שאין בהאכלת הקטן משום 'ספיה' מהתורה, התבאר בספר הישר לר"ת (חלק השו"ת סי' נא אות ב וסי' נב אות ב) שכיון שאי אפשר להתקיים בלא אכילה ושתיה ולפעמים יש במניעתם סכנה, לפיכך גם כשאין במניעתם משום סכנה אינו נאסר משום 'ספיה' [אמנם, כתב לעיל (סי' תריא ס"ק ג) שיש שסברו שגם רחיצה וסיכה אסורות מהתורה, ומ"מ אין בדבר משום אסור 'ספיה', וראה בספר חזון יחזקאל (יומא פ"ד ה"א, חידושים) שצידד בדעת הרמב"ם שאיסור 'ספיה' מהתורה נאמר רק לגבי דבר שהוא אסור מחמת עצמו, אבל באיסורי יום כיפור שהאיסור הוא רק מחמת היום, איסור 'ספיה' בהם הוא רק מדרבנן, וכשהדבר מועיל לגידול התינוק לא גזרו רבנן, וענין זה כתב הפרי חדש (סי' תריא סוף ס"ק א), וראה מה שכתבנו להלן (סוף ס"ק ד)].

ומטעם זה הורה הגר"ץ קרליץ (חוט שני יום הכיפורים עמ' קנז) שמותר לתת לקטנים אף דברי מתקנה וכו'.

ולענין נתינת כוס של ברכת המילה לילד לשתותה, כתב במשנ"ב לקמן (סי' תרכא ס"ק יא) שאינו כדאי, כיון שיש חשש שישתה תמיד ביום כיפור, ואפילו לכשיגדיל.

3) ומה שמותר לרחוץ את הקטן, אף על פי שאגב זה רוחץ הגדול את ידיו, ביאר המחצה"ש (ס"ק א) שכיון שאינו מתכוון לשם תענוג דומה הדבר לרחיצת טיט וצואה שעליו, שכתב השו"ע לעיל (סי' תריג ס"א) שהיא מותרת.

וכן לגבי נשים המבשלות בתשעה באב וצריכות לרחוץ את הבשר, כתב במשנ"ב לעיל (סי' תקנ"ד ס"ק יט) שאף על פי שאגב זה רוחצות את ידיהן, אין בכך אסור, כיון שלא נאסרה אלא רחיצה של תענוג.

4) וכשהוחמו המים בשבת, כתב לעיל (סי' שכו ס"ק ד) שאסור לרחוץ בהם אפילו את ידיו לבד [והתבאר שם (ס"ק יז), שהוא אף באופן שהוחמו המים בשבת בהיתר].

5) ובטעם הדבר כתב לעיל (סי' שכו ס"ק א), שחששו שיבאו האנשים לחמם מים בשבת באיסור.

ולגבי המבואר מדרביו (כאן) שאיסור הרחיצה בחמין הוא גם לענין

רחיצת תינוקות, כך התבאר בשו"ע לעיל (סי' שלא ס"ט), ובטעם הדבר כתב השו"ע הרב (כאן ס"א), שהוא משום אסור 'ספיה', כמבואר בשו"ע לעיל (סי' שמג ס"א) שאסור לגדול לספות לקטן דבר אסור, ולכן אסור לגדול לספות רחיצה בחמין לקטן [אולם בשו"ת הרד"ך (בית יח חדר א) התבאר שבאיסור רחיצה בחמין כלול בין אסור לרחוץ עצמו ובין אסור לרחוץ אחרים].

[משנ"ב ס"ק ב]

אם לא יִנְעֵל⁽⁶⁾ וכו', נִתְבָּאָר בְּסִימָן שִׁמְגוּ.

6) ולענין המנהג בזמנינו, כתב הגרש"ז אויערבך (שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' לה אות ה, ומהדו"ת סי' ס סוף אות כא) שרבים נהגו לנעול נעלי עור לקטנים, שכיון שבזמנינו גם הקטנים אינם הולכים יחפים, אם כן אף נעילת הסנדל נחשבת כצרכו של הקטן [וכשאר העיניינים], וכן כתב בשו"ת זרע אמת (ח"ג לקוטי אור"ח כאן) לפי הדיעה שסברה שאיסור נעילת הסנדל הוא רק מדרבנן, אולם כתב בספר חינוך הבנים למצוות (אות נ' והעי' קצה) בשם הגרש"ז אויערבך, שהוא רק באופן שבלעדיהו יגרם לו צער, כגון שמוג האויר קריר ועלול הוא להצטנן או שיש חשש שידרוך על קרצו וכו', ואף אין לו נעליים שאינן עשויות מעור.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' ריח אות ב) כתב, שבאופן שהקטן בן שנתיים תשלש ואינו ניזוק בכך, יש לחנכו לאיסור זה [אף בזמנינו], ורק באופן שהוא עלול להזנק מכך מותר לנעול לו. וכן דעת הגר"ש אלישיב (אשרי האישי ח"ג פכ"ב אות ח) שגם בזמנינו ראוי לחנך את הקטנים לאיסור זה, כיון שקל הדבר להשיג נעליים שאינן של עור. והוסיף, שעל כל פנים מגיל שש [בערך] יש להקפיד על כך. ובשו"ת אור לציון (חיד"י פ"ג תשובה ב) כתב, שמגיל ארבע או חמש שנים שיש להם דעת, יש להקפיד על הדבר.

דעת הגר"צ קרליץ (חוט שני יום הכיפורים עמ' קלח) שגם בזמנינו איסור נעילת הסנדל נהג בקטנים, ואינו נחשב עדיין כעינוי לקטן אם לא ינעל, והוסיף, שממילא אסור לנעול אף לקטן ביותר, משום איסור 'ספיה' [ואפילו לפי הדיעה שסברה (הובא בביה"ל לעיל סי' שמג ס"א ד"ה מדברי) שמוותר לספות לקטן אסור דרבנן כשהוא לצרכו של הקטן, מ"מ אין להתיר לנעול לו, כיון שאינו נחשב כל כך כצרכו של הקטן].

7) בשו"ע שם (ס"א) ובמשנ"ב שם (ס"ק ג) התבאר, שהאב חייב לחנך את בנו להימנע מאיסורים, ואפילו מאיסור דרבנן, מומן שהוא 'בר הבנה', והיינו ממתי שהוא מבין כשאומרים לו שהדבר אסור. וראה בדברינו שם מה שהבאנו מדברי הפוסקים בגדר הבנה זו, ומאיוזה גיל הוא [וראה במשנ"ב להלן (ס"ק ה) בדיון האם לגבי חינוך].

ולענין אחרים שאינם אביו ואמו, האם גם הם חייבים למנוע את הקטן מלעבור איסור, התבאר ברמ"א שם שנחלקו הפוסקים בדבר, וכתב המשנ"ב שם (ס"ק ז) בשם החיי אדם, שלענין דבר שאסור מהתורה יש להחמיר בדבר. אולם התבאר שם ובשעה"צ שם (ס"ק טו), שאף לדעה שאחרים מצווים להפרש את הקטן מאיסור, היינו דוקא מגיל חינוך למצוות, אבל לא מגיל שהוא בר הבנה.

[משנ"ב ס"ק ג]

שְׂחִימָם אוֹתָן⁽⁸⁾ וכו', אֵת הַקֶּטָן כְּכֵל יוֹם⁽⁹⁾ וכו', אֵין לְרַחֵצוּ וְלִסְוֹכוּ בְיוֹם-הַכְּפוּרִים⁽¹⁰⁾.

8) וכן התבאר ברמ"א לעיל (סי' תקיא ס"ב) שאסור לחמם מים ביום טוב לצורך רחיצה כל גופו של קטן. אמנם, כיון שהתבאר (כאן) שסתם תינוק הרי הוא כחולה אצל חמין, והיינו כמבואר ברמ"א

מילואים

הַלְכוּת יוֹם הַכַּפּוּרִים סִימָן תרמז

המשך מעמוד עט

[שעה"צ ס"ק ט]

צ"ן שם פ"ב מהל' שביבת עשור ה"י

דייק מלשון הרמב"ם, ששונה דין חינוך לשעות מדין חינוך להשלמה, שחינוך לשעות אינו חיוב, שהרי לא מצינו חיוב חינוך מדרבנן כשאינו עושה את המצוה כתקנה וכמשפטה בשלמות, ורק שהוא חיוב על כל יהודי מעצמו ללמד ולהרגיל את בניו ללכת בדרכי יושר ולהכניסם תחת כנפי השכינה, מה שאין כן דין חינוך להשלמה, הוא חיוב מדרבנן.

[שעה"צ ס"ק י]

צ"ן ט"ז

17) שהתבאר בדבריו (ס"ק ד), שאכן דעה זו סברה כרבי יוחנן אף לענין גיל חינוך לשעות, והיינו שרק מגיל עשר ואחת עשרה מחנכים אותם לשעות.

[משנ"ב ס"ק ט]

אין נוהגין להתענות¹⁸.

18) ואפילו ביום כיפור הסמוך ליום הגיעם למצוות, דעת הגרש"ז אירעךך (הליכות שלמה יום הכיפורים פ"ו דבר הלכה אתו כז) שאין עליהם להשלים את התענית. והוסיף (שם ארוחות הלכה הע' 67), שמה שיש שנהגו להתענות שלש צומות קודם הגיעם לגיל בר מצוה, אין מקור לדבר, ולפיכך גם מי שנהגו כך בבית אבותיו אין לכך תוקף של מנהג כלל, ואין עליו להתענות.

[משנ"ב ס"ק יא]

י"ש פ"ה ח"ש"ש דארי"תא¹⁹ וכו', ביום-הכפורים גופא²⁰.

19) היינו כמו שכתב לעיל (סי' נה ס"ק מ) שכיון שבא הקטן לכלל שנים, 'חוקה' שהביא שתי שערות, ולפיכך גם כשאנו רואים שאין לו שתי שערות, חוששים לענין חומרא שהיו שתי שערות ונשרו, שכן דרך השערות לנשוך מחמת כחישות או שמטונת (ולענין מקום שתי השערות בגוף, ראה מה שכתב שם (ס"ק כז) ובדברינו שם).

20) מבואר מדבריו שמי שנשלמו שנותיו ביום כיפור, נחשב לגדול בו ביום [אם הביא שתי שערות], ואף על פי שעדיין לא עבר יום אחד משנת הארבע עשרה. ומה שכתב השו"ע 'שיהיה בן י"ג שנה יום אחד', התבאר לעיל (סי' נג ס"ק לג וסי' נה ס"ק מב) שדי בייג שנים שלמות כדי להיקרא גדול, ואפי' נכנס רק רגע אחד משנת י"ד, וזו כוונת השו"ע 'י"ג שנה יום אחד', היינו שלא יהיו חסרות מקצת שעות. והוסיף, שאף כשנולד בסוף היום סמוך לבין השמשות, מ"מ מיד בתחילת הלילה של היום שנולד נחשב כנתמלא שנותיו ונעשה גדול [ושלא כדעת מהר"י ברנא שהובא בבאר היטב (סי' נג ס"ק יג) שאכן צריך שיעבור יום אחד משנת י"ד כדי להיקרא גדול].

אולם לענין דין תוספת יום הכיפורים בכניסתו [שהתבאר בשו"ע לעיל (סי' תרח ס"א ב-א) שהיא חובה מהתורה], כתב ברשת חתם סופר (אריח סי' קעב) שמי שנולד ביום כיפור אינו חייב בה מהתורה, וכן כתב הדעת תורה (כאן) על פי דברי הרמ"א לעיל (סי' נג ס"י).

וכן לענין דין תוספת יום כיפור ביציאתו [שהתבאר בשו"ע לקמן (סי' תרכ"ב ס"ב) ובמשנ"ב לעיל (סי' תרח ס"ק א) שהיא חובה מהתורה], כתב ברשת חתם סופר שם שפשוט שמי שנולד במוצאי יום כיפור אינו חייב בה מהתורה, שדין התוספת ביציאתו הוא רק למי שנתייב ביום כיפור עצמו.

לעיל (סי' שכח ס"יז) שצרכי קטן נחשבים כצרכי חולה שאין בו סכנה, ולפיכך מותר בשבת לומר לנכרי לעשותם [כמבואר במג"א (כאן ס"ק א) שצ"ן לרמ"א שם], אם כן יש לדון מדוע לא הותר לחמם מים עבור רחיצתו, והרי התבאר ברמ"א שם שמותר לומר לנכרי לבשל אוכל לצורך קטן שאין לו מה לאכול, כיון שצרכיו נחשבים כצרכי חולה שאין בו סכנה [שהותרה אמירה לנכרי לעשות מלאכה דאורייתא עבורו, כמבואר במשנ"ב שם (ס"ק מז)].

9) אמנם, לענין רחיצת תינוק ביום טוב, שהותרה אפילו בחמין שהוחמו ביום טוב כיון שכך היא דרך גדילתו, וכמבואר ברמ"א לעיל (סי' תקיא ס"ב) ובמשנ"ב שם (ס"ק יב), כתב במשנ"ב שם שהדבר תלוי לפי דרכו של כל תינוק ותינוק, שבאופן שרגילים לרחצו בכל יום נחשב הדבר כדרך גדילתו, ומותר, ואם רגילים לרחצו כל שנים או שלשה ימים אינו נחשב כדרך גדילתו, ואסור ונכרעת החמד משה שם, שכתב לחלוק על המג"א שם (ס"ק ה) שכתב שבזמננו לעולם אין דרך לרחוץ את התינוק בכל יום, וכמו שכתב כאן].

10) וכן לענין רחיצת התינוק קודם המילה ולאחריה, התבאר לעיל (סי' שלא ס"ק לא) בביאור דעת השו"ע שם (סי' שבזמננו נשתנו הטבעים ואין צורך בדבר, ולפיכך אין לרחצו בשבת).

[משנ"ב ס"ק ה]

מתקנין¹¹ וכו', אלא פ"ב לא פ"ב¹² וכו', ליכא חיובא דחננו¹³ וכו', כמו שאר דברי-אסור¹⁴ שאסור להאכילו לְכָלִי עֲלֵמָא¹⁵.

11) אולם לענין שאר צומות, כתב לעיל (סי' תקנ ס"ק ה) שאין צריך להנך את הקטנים אפילו לתענית שעות, ואפילו בשנת י"ב, וסיים, שמי"מ ראי לחנכם שיאכלו רק כדי קיום הנוף, כגון לחם ומים או שאר מאכל פשוט לפי התינוק, כדי שיתאבלו עם הציבור.

12) ולגבי קטן שאין לו אב, כתב לקמן (סי' תרמ ס"ק ה) שיש טוברים שאמו ובית דין חייבים לחנכו.

ולגבי קטן שאינו גדל אצל אביו, וכן לענין הזמן שהקטן נמצא בתלמוד תורה ולא ברשות הוריו, ראה מה שכתבנו לעיל (סי' שמג ס"ק ב).

13) ולענין חינוך הקטן למידות ויראת שמים, האם הוא מוטל גם על האם, ראה מה שכתבנו לעיל (סי' שמג שם).

14) מבואר מדבריו בשם המג"א, שאיסור 'ספיה' נאמר גם לגבי אכילת היתר בזמן איסור, ולא רק לגבי אכילת דבר שהוא בעצמו איסור, וכן התבאר מדבריו לקמן (סי' תרמ ס"ק ה) לענין האכלת קטן מחוץ לסוכה [אמנם התבאר במג"א (סי' רסט ס"ק א) לענין נתינת מאכל לקטן קודם קידוש, שלגבי אכילת היתר בזמן איסור אין איסור 'ספיה', וראה מה שכתב לבאר בספר חנוך לנער (פ"ו הע' טו), ובשו"ת מחזה אליהו (ספ"ד אות לג-לה וספ"ה אות נב-ג)].

15) כמבואר לעיל (סי' שמג ס"ק ד) שאסור מהתורה לכל אדם להאכיל דבר איסור לתינוק, ואפילו כשאינו בר הבנה [וראה מה שכתבנו לעיל (ס"ק א) בטעם הדבר שלענין יום כיפור אין איסור 'ספיה' לקטן שהוא פחות מגיל חינוך שעות].

אמנם, לענין שאר איסורי תורה, כתב לעיל (סי' שמג ס"ק ז) בשם החיי אדם, שאם הגיע לחינוך גם אחרים מצוים אפילו להפרישו מאיסור [ולא רק מלספות לו בידים].

הלכות יום הכפורים סימן תרמו תרו

פחות מכן תשע (יד) אין מענין אותו ביום-כפור כדי שלא יבוא לידי סכנה. הגה אפלו אם רוצה להקמיר על עצמו מוחין בירו (כל בו):

תריז דין עברה ומניקה ויולדת ביום הכפורים, ובו ד' סעיפים:

א* עברות ומניקות ומתענות ומשלימות ביום-הכפורים: ב יעברה (א) שהריחה (ב) ופניה משתנים, אף-על-פי (ב) שלא אמרה צריכה אני (ר"י נכ"ו), ילוחשין לה באזנה שיום-הכפורים הוא, (ג) אם נתקרה דעתה בזכרון זה מוטב, ואם לאו (ג) (ד) מאכילין אותה (ה) עד שתתישב דעתה: ג יכל אדם שהריח מאכל (ו) ונשתנו פניו, מסכן הוא אם לא יתנו לו ממנו, (ז) ומאכילין אותו (ח) ממנו: ד (ט) *ויולדת, תוף שלשה ימים (א) (י) לא תתענה כלל. משלשה עד שבעה, (יא) אם אמרה צריכה אני, מאכילין אותה. מכאן ואילך הרי היא (יב) (ד) ככל אדם. וימים אלו (יג) אין מונין אותם מעת לעת, כגון

א מימא ודכא פפחיס דף נד ב משנה ימא דף פב ג מעבדא דרבי שם * (עין) בסימן דלקמן סעיף ח ד הר"א"ש שם מעבדא דמימא וד ויולדת סתבות ס"א ה הר"א"ש שם בשם רשב"א ויולדת פוסקים ו תרומת הדין מדברי התוספות ושי"ח

באר ה"טב

אכל חולה מאכילין אותו כפי שיאמר הרופא אף פחות פחות מקשעור, כמ"ש סימן תריח ס"ז: (ג) לא תתענה. אפלו אמרה אני צריכה מאכילין אותה ואומרין לה אכל, ב"ח. ועמי' תקנה ס"ו. ומימי יש להאכילה פחות מקשעור, מ"א. ואם ש"ל ס"ד: (ד) ככל. הינו באמרה צריכה אני מחמת לדה, אבל אם אמרה צריכה אני מחמת שמתכפר עלי החלי, נתנין, אריה:

(ב) שלא אמרה. ואם אמרה צריכה אני, אע"פ שאין פניה משתנות, ובשאר כל אדם לא מהני אמירה אא"כ נשתנה פניו, מ"א, ע"ש. ועס"ג: (ב) מאכילין. פ"י שהחובין מוש ברטב ונותנין לתוף פיה, ואם לא נתישבה דעתה נותנין לה הפאכל עצמו, כ"י, ב"ח, לבוש. ודוקא עברה שלפעמים מתישבת דעתה בדבר מועט, ובשאר לא מהני אמירה אא"כ נשתנה פניו, מ"א, ע"ש. ועס"ג: (ב) מאכילין. פ"י שהחובין מוש ברטב ונותנין לתוף פיה, ואם לא נתישבה דעתה נותנין לה הפאכל עצמו, כ"י, ב"ח, לבוש. ודוקא עברה שלפעמים מתישבת דעתה בדבר מועט, ובשאר לא מהני אמירה אא"כ נשתנה פניו, מ"א, ע"ש.

באר ה"לכה

דהוא ספקא דאורייתא, (יז) אבל שאר פעולות שאינן אלא מדרבנן אין צריך להתענות אלא-אם-כן יש לו שתי שערות¹²: (יד) אין מענין אותו וכו'. הינו (טז) אפלו לחנוף שעות¹³:

* עברות¹¹ ומניקות ומתענות ומשלימות. ואם יש להמניקה ליד חולה ומסכן ואינו רוצה לניק פי אם מקנה¹², ואם תתענה סנהה הוא להגלד, אינה מתענה אפלו ביום-הכפורים¹³ וכו"ט בסימן תריח בשם תשובת דבר-שמואל: * יולדת תוף שלשה ימים וכו'. ובספר שו"ת ח"מ מביא בשם פמה אחרונים שהמפלות מבינין פיה כיוולדת¹⁴, עין שם:

ב (א) שהריחה. מאכל, ונדוע שאם אין נותנין לה מה שמתאנה, היא וולדה מסכנים¹⁴, ואין נפקא-מנה (ב) בין בתחלת עבודה ובין

בסופה: (ב) ופניה משתנים אף-על-פי וכו'. ובאין פניה משתנים אין מאכילין אותה, אלא-אם-כן אמרה (ג) צריכה אני לאכל¹⁵: (ג) אם נתקרה דעתה¹⁶ וכו'. שלפעמים מתישבת דעתה (ג) אחר שמוקירין לה שיום הזה יום-הכפורים הוא, שכל העולם מתענין בו: (ד) מאכילין אותה, פרוש, שהחובין (ד) קיסם ברטב (רוצה לומר, איזה טפוחים) ונותנין לתוף פיה, ואם לא נתישבה דעתה נותנין לה רטב¹⁷ פחות פחות מקשעור, כפי שיתבאר לקמן בסימן תריח, ואם גם בנה לא נתישבה דעתה נותנין לה מן המאכל עצמו פחות פחות מקשעור עד שתתישב דעתה. ודוקא עברה מוקדקין עמה בכל הנזכר לעיל, משום שלפעמים מתישבת דעתה בדבר מועט, (ה) אבל חולה מאכילין אותו כפי שיאמר הרופא, וכן קשמאכילין אותו על-פי עצמו כשאומר צריכה אני, גם-כן מאכילין אותו עד שיאמר די, אף ככל זה מאכילין אותו פחות פחות מקשעור, וכפי שיתבאר לקמן סימן תריח: (ה) עד שתתישב דעתה. ואינה צריכה אמד (ו) הרופאים לזה: (ג) ונשתנו פניו. ובלא נשתנו פניו, (ו) אף-על-פי שאומר שלבו חלש וצריך לאכל אין מאכילין אותו¹⁸ וכן כתבו מגן-אברהם ואלהי רבה. ובשיעורות-יעקב כגמגם בזה. ועין בתהם-סופר בחלק א' ענין חלק ב' סימן פב שדעתו, דאף שאינו אין מאכילין אותו מחמת שהוא בתוקף כריא, מקל מקום החולה עצמו היודע מרת נפשו יוכל לקח לעצמו ולאכל¹¹, בין ביום-הכפורים בין בשאר אסורין, בין שמרגיש בעצמו שיוכל לבוא לידי סכנה: (ז) ומאכילין אותו¹². רוצה לומר גם-כן (ח) הקל הקל, כמו באשה עברה, וכו"ל. ודע, דמה שהקלנו באשה עברה וכן בכל אדם שהריח, הוא דוקא עד שתתישב דעתו, (ט) אבל אחר שנתתישב דעתו אין להם לאכל שאר היום¹³, ולא אמרין בין שהמר מקצת היום באכילה המר בלו: (ח) ממנו. ועל-כ"ל-פנים שמתיריח ריח מאכל יזנה מאד כל אדם שפלט כל הריק שיתבוא בפיו ולא יבלע, דאז בא לידי סכנה ופנאיתא וסתבות ס"א עמוד וכו'. חיי אדם: ד (ט) יולדת וכו'. ואפלו אם היא אכילה עדין וכן אהויל לה חבלי לדה, וכפי המבאר לעיל בס"מ של סעיף י"א¹⁴ דנקראת יולדת לענין לחלל עליה את השבת, והוא הדין דנקראת גם יולדת לענין זה שלא תתענה¹⁵ נמאמר מדריכין: (י) לא תתענה כלל. אפלו אמרה אני צריכה לאכל, (י) מאכילין אותה ואמרין לה אכילה¹⁶, (יא) אכן מפל מקום יש להאכילה אז פחות פחות מקשעור, (יב) אבל בלא אמרה אני צריכה, מאכילין אותה כדרכה ואין צריך לחלק בפחות מקשעור, ויש מחמירין שגם בזה צריך להאכילה פחות פחות מקשעור: (יא) אם אמרה צריכה אני וכו'. מורי כשתברותיה אומרות (יג) שאינה צריכה או שהרופאים אומרים שאינה צריכה, דאז בעינן שתאמר צריכה אני ומאכילין אותה (ד) פחות פחות מקשעור, ומהני אמירתה משום דילב יודע מרת נפשו, וכדלקמן בסימן תריח, אבל כשאין שם שיאמר שאינה צריכה, (טז) אז אפלו בסתמא שאינה אומרת כלום, או שאומרת שאינה יודעת אם היא צריכה, (טז) מאכילין אותה¹⁸: (יב) ככל אדם. מדמם ואילך גרי היא כשאמר חולה שאין בו סנהה, דבדבאי אין שום סנהה מחמת לדה לאמר שבעה ימים ללדתה, לפיכך אף אם אמרה צריכה אני לאכל מחמת צער לדה אין מאכילין אותה, (יז) אבל אם אמרה צריכה אני לאכל מחמת שמתכפר עלי החלי, מאכילין אותה כדרכה שפאכילין כל חולה כשאומר צריך אני, כמו שיתבאר בסימן תריח, עין שם: (יג) אין מונין אותם מעת לעת. עין לעיל סימן של במשנה ברורה סעיף-קטן י דכמה פוסקים

שער הצידין

(ד) מגן-אברהם ושי"א: (טז) רבנו מנוח. ומלשון ושי"א משמע שהגלד מתאנה, ואפשרי דלא שיק זה כי אם אחר מי יום, ועין ברבנו מנוח¹⁶, וצריך עיון: (ז) מגן-אברהם ושי"א. הינו אחר שלוחשין לה ועדין לא נח דעתה: (א) ועין במאירי שכתב שכשולוחשין לה מענין היום מצרין בדבריהם הבטחה על העבר, שאם תתישב דעתה תהא בטוחה על עברה שהיה יראת שמים מצויה בו: (ד) גמרא: (ה) מגן-אברהם בשם הר"א"ש, וכן כתבו שארי פוסקים: (ו) פוסקים: (ז) אלא-אם-כן הוא חולה, שאז אפלו לא הריח ריח מאכל והוא אומר צריך אני או שהרופאים אומרים שהוא צריך לאכל, מאכילין אותו מיד כפי הצורך לו, וכדלקמן בסימן תריח: (ח) פוסקים: (ט) רבנו מנוח ופשוט: (י) ב"ח ומגן-אברהם: (יא) מגן-אברהם ושי"א: (יב) מהות רבי ברוך פריינקל, וכן נראה להורות¹⁷, דבלאו הכי תהא נכה מסתפק על דינא דמגן-אברהם. ומה שכתבתי י"ש מחמירין, הוא תירוץ בסימן תריח: (יג) דגול מרובה ונתקני¹⁸: (ד) הגר"ז: (טז) הגר"ז: (יז) הגר"ז: (יח) ויולדת מרובה ונתקני: (טז) ומסתבא דגם בזה מאכילין אותה פחות פחות מקשעור: (יז) אלהי וזטא בשם אסור וקמר ושי"א:

הִלְכוֹת יוֹם הַכִּפּוּרִים סִימָן תְּרִיז

ביאורים ומוספים

[משנ"ב ס"ק יג]

אָלְא־אִם־כֵּן יֵשׁ לוֹ שְׁתֵּי שְׁעוֹרוֹת²¹.

(ג), וכן כתב בשו"ת אור לציון (שם) וכן דעת הגר"ש וואנר (הל' חג בחג שם), והוסיפו, שגם על בעלה מוטל החיוב לשומרה שלא תתאמץ יותר מדאי, גם אם משום כך יצטרך להישאר כל היום בבית כדי לשמור על הילדים.

אולם באופן שלדעת הרופא עלולה התענית לגרום לה להפיל את עובריה, דעת הגר"ש אויערבך (הליכות שלמה שם דבר הלכה את ג) שצריכה לאכול ולשתות, ומ"מ די לה באכילת פחות פחות מכשיעור, שעל ידי כן לא תרגיש רעבון וצימאון. וכן אם התעברה על ידי סוג טיפולים שלדעת הרופאים יש בשבועות הראשונים חשש להפלה יותר ממעוברות אחרות, הורה שם שיש לה לשתות פחות פחות מכשיעור.

וכן מעוברת שהיא מדממת מאד, דעת הגר"ש קרליץ (חוט שני שם) שנחשב הדבר כחולשה המסכנת את העובר, וצריכה לשתות או אפילו לאכול, אמנם לפעמים די לה בפחות פחות מכשיעור, ויש לה להתייעץ בדבר עם רופא ירא שמעם.

ולגבי מעוברת שהקיא הרבה ביום כיפור, דעת הגר"ש קרליץ (חוט שני שם) שאם נגרם לה על ידי כן חולשה גדולה או מחסור בנחלים, מותר לה לשתות, ואם צריכה לאכול, מותר לה אף לאכול [נראה במשנ"ב לעיל (סי' תקנ ט"ג) ובשעה"צ שם (סי' ב) לענין שאר תעניות, שמעוברת שמרגישה חולשה, אין לה להחמיר להתענות, ואפילו בפחות מארבעים יום לעיבורה המיקל נשכר, כיון שבתחילת ימי העיבור העובר חלש מאד ועיניו או סיגוף קל בודאי מסוכן לו ולמעוברת, וראה מה שכתבנו שם].

ולגבי מעוברת שהפילה בעבר שתי פעמים מחמת תענית, כתב לדעת תורה (ס"א) שיש להקל לה שלא להתענות, כיון שבאופן של ספק פיקוח נפש די בחזקה של שתי פעמים.

2) וגם באופן שהמינתק אינה אמו של התינוק, כתב בשו"ת מחנה חיים (א"ח ח"ג סי' מז) שגם היא לא תתענה.

3) וכן דעת החו"א (טעמא דקרא הנהגות החו"א את כב, אגרות וכתבים דרך אמונה הוראות והנהגות עמ' נו) שבאופן שאם תתענה לא יהיה לה מה להאכיל לתינוק, מותר לה לאכול, והוסיף הגר"ח קניבסקי שם, שמ"מ יש בדבר פרטי דינים, ויש לעשות שאלת חכם [נראה בחו"א (א"ח סי' נט ס"ק ד) שבזמנינו מצויות מאד מחלות אצל התינוקות, ולפיכך כל שיש חשש שיגרם לתינוק קלקול מעיים או כאב או חום כל שהוא, הרי זה בכלל ספק סכנה, כיון שעלול הדבר לגרום לחולי וכל חולי בתינוק נדון כספק סכנה].

ואפילו בימינו שיש תחליפי חלב, דעת הגר"ש אויערבך (הליכות שלמה יום הכיפורים פ"ו ס"ב וארחות הלכה הע' 11-12) שכשיש חשש שחלבה יתמעט על ידי התענית, יש לה לשתות פחות פחות מכשיעור, ואין מתחשבים בכך שיש תחליפים, כיון שמונו של התינוק הוא חלב אם [אלא אם כן כבר עברו חודשים רבים מהלידה שיתכן שאין להקל כל כך, ויעשה שאלת חכם]. וכענין זה דעת הגר"ש קרליץ (חוט שני יום כיפור עמ' קסז), שכל זמן שלא ניסו להאכיל את התינוק מאכלים אחרים, יש מצבים שנחשב הדבר כפיקוח נפש עבורו, ומותר לאמו לאכול ולשתות כדי שיהיה לה חלב.

מאידך, בשו"ת אור לציון (ח"ד פ"ד אות ב) כתב, שבזמנינו מינקת חייבת להתענות גם כשהחלב שלה מתמעט, כל שאפשר לתת לתינוק תחליפי חלב, ורק בתינוק שמוכרח דוקא את חלב אמו מותר לה לשתות כדי שיהיה לה חלב להניקו.

המשך בעמוד הבא

21) אמנם, כתב בבית"ל לעיל (סי' תקנ ט"א ד"ה הכל) שתינתקת בת י"ב שנים ויום אחד ותינוק בן י"ג שנה ויום אחד, חייבים להתענות את שאר התעניות גם כשלא הביאו שתי שערות (שו"ת שבט הלוי ח"ו סי' קכב אות ב, ח"י סי' פא עניני תשעה באב אות ד, שונה הלכות סי"ה).

ויישב הגר"ש וולדנברג, שכאן מדובר שבדקו ולא מצאו ונכמו שדיבר הרמ"א, אבל לעיל מדובר שלא בדקו, וציון לדברי החיי אדם (כלל סו ס"א) שאכן חילק כך [אולם בשו"ת שבט הלוי (ח"ו שם) כתב, שסתיומת הדברים לא משמע כישוב זה].

[משנ"ב ס"ק יד]

הִינּוּ אֶפְלוּ לְחַנוּף שְׁעוֹת²².

22) אכן, כשבאים התינוקות לבית הכנסת, כתב הכף החיים (סי' ט) שאם אפשר ראוי שיאכלו במקום סתר או בהסבת פניהם כנגד הקיר, אבל לא כנגד העם.

ותענית בליל יום כיפור לקטנים שגילם פחות מתשע שנים, דעת הגר"ש אלישיב (הלכות חג בחג ימים נוראים פ"ד הע' 7, ואשרי האיש ח"ג פ"ג אות א) שנהגו שאינם אוכלים ושותים, ואינו נחשב אפילו כתענית שעות, כיון שאכלו סעודה סמוך ללילה, אך מ"מ אם הם רעבים וצמאים [מאד] מותר להם לאכול ולשתות, וכעין זה דעת הגר"ש קרליץ (חוט שני יום הכיפורים עמ' קנה) שגם אם נהגו שלא ליתן להם לשתות בלילה, מ"מ אם הם מבקשים או לאכול יש ליתן להם, וכן כתב בספר אלף המגן (על המטה אפרים סי' ק ה).

סימן תריז

דין עֲבֵרָה וּמִנְיָקָה וְיוֹלְדֶת בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים

[בניה"ל ד"ה ענחת]

צְבוֹרוֹת¹ וּמִנְיָקוֹת וְכוּ', כִּי אִם מִקְּנָה² וְכוּ', אֶפְלוּ בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים³.

1) ואף עוברות בזמנינו, שהן חלשות, דעת הגר"ש אויערבך (הליכות שלמה יום הכיפורים פ"ו ס"א) שהן חייבות להתענות [ואפילו בחודש התשיעי להריון], כיון שאשה בריאה שהריונה תקין אין חשש שהתענית תגרום לה נזק או לעובריה, ואף על פי שלעיתים רחוקות ומקרים מיוחדים עלול להיגרם נזק על ידי התענית, אין בכך להחשיב את התענית כסכנה עבורה [נראה מה שצידד הגר"ש אויערבך (שש"כ פ"ט הע' ד) על פי דברי הגרא"ב וסרמן (קובץ שעורים פסחים אות לב), לגבי חולה שחשש סכנתו הוא רק בגדר מיעוט שאינו מצוי, שמותר לו להחמיר ולהתענות, ולסמוך על כך שישומר מצוה לא ידע דבר רע, שכיון שהוא מיעוט שאינו מצוי אינו נחשב כשכיח היוקא]. וכן כתב בשו"ת אור לציון (ח"ד פ"ד תשובה א), וכן דעת הגר"ש אלישיב (הל' חג בחג פ"ב הע' 5) הגר"ש וואנר (הל' חג בחג שם) והגר"ש קרליץ (חוט שני יום כיפור עמ' קסז) [ובשו"ת אבן ישראל (ח"ו סי' לו אות ד) כתב, שכיון שהדורות נחלשו, התענית עלולה לגרום שתפיל את עובריה, וראה שם מה שהסיק להלכה].

וגם באופן שיש חשש שתפיל מחמת התאמצות כשהיא מתענה, הורה הגר"ש אלישיב (הל' חג בחג שם) שמ"מ חייבת היא להתענות, שהרי היא הגורמת זאת לעצמה על ידי התאמצותה, ורק שתיזרה שלא להתאמץ, ותשכב במיטה כל היום ולא תלך אפילו לבית הכנסת להתפלל [ונראה גם בשו"ת חתם סופר ח"ו סי'